

## نظمیه در دوران قاجار

### رزیتا میری

نظم اساس و شالوده تشکیل یک اجتماع است و چنانچه نظمی وجود نداشته باشد جامعه به هرج و مرج کشیده شده و از هم گسسته خواهد شد. دستگاههای دادگستری و شهربانی در این رهگذر عامل کنترل اجباری جامعه هستند؛ شهربانی یکی از سازمانهای اجتماعی است که مروری بر تاریخ آن به سبب اهمیتش در جامعه مفید خواهد بود.<sup>۱</sup>

سابقه ایجاد تشکیلات نظمیه به شکل نوین (شهربانی) جهت تأمین و حفظ امنیت، به اوایل دوره ناصری باز می‌گردد. نخستین صدراعظم ناصرالدین شاه میرزا تقی‌خان امیرکبیر چون به ارزش و اهمیت امنیت واقف بود قدم اول را در راه ایجاد و حفظ شهرها و راهها برداشت. نخستین اقدامش تأسیس «سازمان خفیه» بود. امیر برای امنیت شهر تهران دستور داد چند قراولخانه در خیابانها و کوچه‌های شهر بنا کنند. پس از امیرکبیر، میرزا حسین خان سپهسالار اعظم، با به کارگیری تعدادی سرباز جهت امنیت شهر، مجدداً قراولخانه‌های زمان امیرکبیر را فعال نمود. عنوان «نظمیه» را نخستین بار او به کار برد و اداره امور امنیتی شهر را به عهده وزارت داخله گذاشت، در این زمان ریاست نظمیه تهران را محمدعلیخان به عهده داشت.

در سال ۱۲۹۵ ه‍.ق ناصرالدین شاه قاجار در جریان سفر دوم خود به اروپا کنت دو مونت فرت را برای تأسیس اداره پلیس از اتریش به ایران آورد.<sup>۲</sup> کنت با کمک دستیاران خود به بررسی وضعیت شهر تهران پرداخت و در گزارشی که به ناصرالدین شاه داد متعهد شد با ۴۰۰ نفر پلیس و ۶۰ نفر پلیس سوار امنیت تهران را

۱. مرتضی سیفی قمی تفرشی، نظم و نظمیه در دوره قاجاریه، تهران، بهار، ۱۳۶۲، ص ۱۲.

۲. همان، ص ۵۳.

تأمین خواهد کرد و نظامنامه‌ای در مورد وظایف این اداره تنظیم نمود و به شاه داد. شاه پس از تأیید و امضا، دستور اجرایش را به کامران میرزا نایب‌السلطنه حاکم تهران داد. نخستین تابلوی شهرستانی که روی آن عبارت «اداره جلیله پلیس دارالخلافه و احتسابیه» نوشته شده بود در سردر عمارت واقع در خیابان الماسیه نصب شد. بدین ترتیب مردم با واژه پلیس آشنا شدند.

کنت به مدت ۱۴ یا ۱۵ سال در نظمی خدمت کرد و در سال ۱۳۰۹ (ماجرای تحریم تنباکو) از ریاست نظمی معزول شد و میرزا سیدعبدالله... انتظام السلطنه رئیس نظمی تهران شد. پس از او ریاست نظمی را میرزا ابوتراب خان نوری ملقب به نظم الدوله (معاون کنت دومونت فوت) عهده‌دار شد.

از قراری که می‌گویند، پس از استعفای کنت تا انقلاب مشروطه اداره نظمی سیزده رئیس به خود دیده. بعد از استبداد صغیر و خلع محمدعلیشاه قاجار و سلطنت احمدشاه به نیابت علیرضا خان عضدالملک مجلس دوم درصدد برآمد جهت ایجاد امنیت در شهرها سازمانی فراخور احتیاج کشور دایر کند. در نتیجه، سازمانی به نام «اداره کل نظمی» به وجود آمد که ریاست آن به عهده بیرم‌خان ارمنی واگذار شد. بیرم عده‌ای از افسران قزاقخانه و سازمانهای دیگر انتظامی را به استخدام اداره نظمی درآورد و درجه افسری داد.

پس از مرگ علیرضاخان عضدالملک، ناصرالملک همدانی، که قسمتی از عمر خود را در انگلستان به سر برده بود و با مؤسسات تمدنی جدید آشنایی داشت، به نیابت سلطنت انتخاب شد. وی با استفاده از مستشاران خارجی دو قوه نظامی در شهرها و دهات ایجاد نمود. مستشاران بدین منظور از کشور بیطرف سوئد استفاده نمودند و ابتدا سه افسر به ریاست یالمارسن برای تشکیل ژاندارمری استخدام کردند و چون نتیجه مطلوب بود مستشاران درصدد تشکیل اداره نظمی براساس موازین اروپایی برآمدند. در سال ۱۲۹۱ش هیئت وزیران تصویب نمودند که یالمارسن با استخدام عده‌ای افسر از سوئد نظمی را تشکیل دهد در نتیجه یک هیئت سه نفره به ریاست سرهنگ وستداهل وارد تهران شد. پس از مدتی به ریاست کل شهرنیه‌های ایران گمارده شد. وی پانزده افسر سوئدی استخدام و به ایران منتقل نمود. وستداهل در شهر تهران هشت کمیسری (کلانتری) دایر کرد و علاوه بر استخدام چندین آژان، عده زیادی از فارغ‌التحصیلان مدرسه سن لویی و مدرسه ایران، آلمان و مدرسه آمریکایی را که حداقل زبان فرانسه

می‌دانستند به استخدام درآورد و یک آموزشگاه که در آن افسران سوئدی تدریس می‌کردند و دوره‌اش یک سال بود تأسیس کرد.

عده زیادی دوره این مدرسه را طی کردند و به درجه افسری رسیدند و شهربانی به دست همین عده بنا شد؛ از جمله بعضی از رؤسای شهربانی نظیر سرپاس مختاری، سرپاس رادسر و سرپاس سیف بعدها از بین فارغ‌التحصیلان همین مدرسه انتخاب شدند.

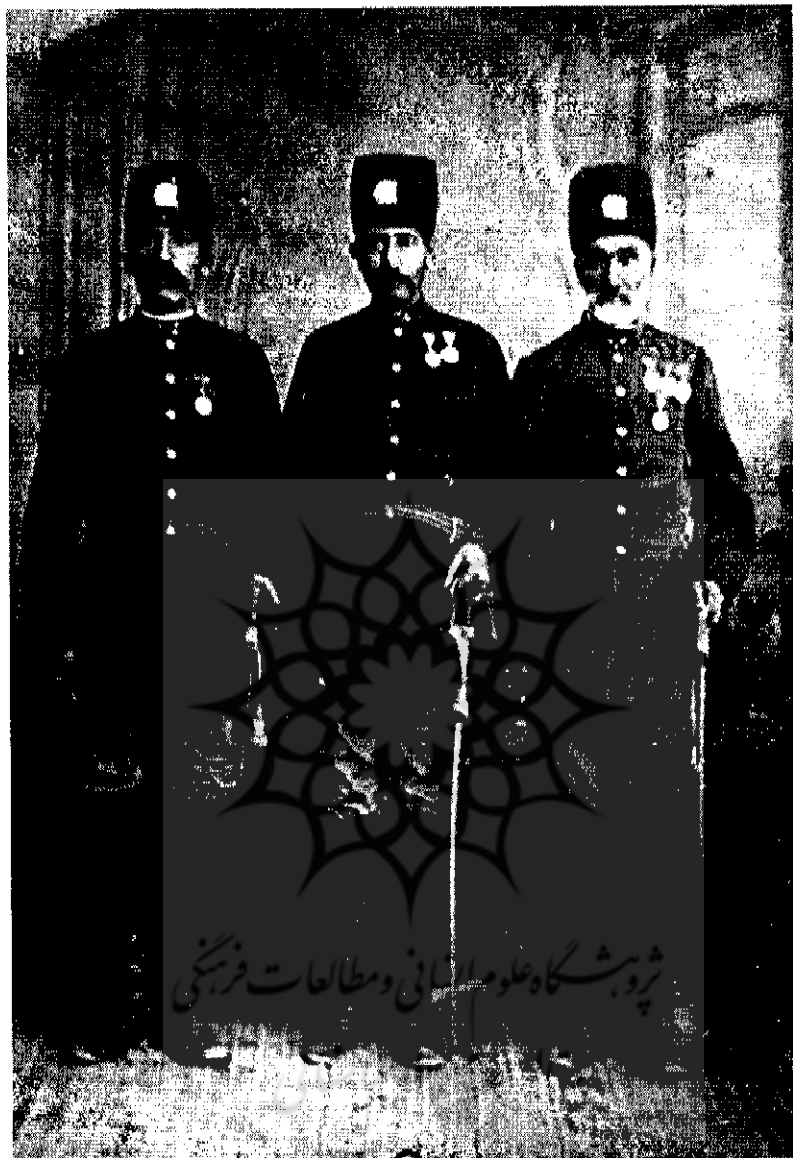
وستداهل تا سال ۱۳۰۲ش در ایران باقی ماند و در این سال هنگامی که رضاخان سردار سپه به ریاست دولت منصوب شد به خدمت وستداهل و سوئدیها خاتمه داد و شهربانی را به افسران ایرانی سپرد. اولین رئیس شهربانی دوره پهلوی اول سرهنگ محمد درگاهی بود. از آنجایی که موضوع مقاله درخصوص «نظمیه در دوران قاجاریه» است لذا بدین مجمل بسنده می‌شود و در ذیل چند نمونه عکس از میان مجموعه عکسهای موجود در آرشیو مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران انتخاب شده که تحت عنوانهای ناصرالدین شاه قاجار به اتفاق رجال آن دوره، رؤسای نظمیه و افسران اداره نظمیه، کمیساریای نقاط مختلف ایران و نیروهای قراسوران (پلیس) به نظر خوانندگان می‌رسد.



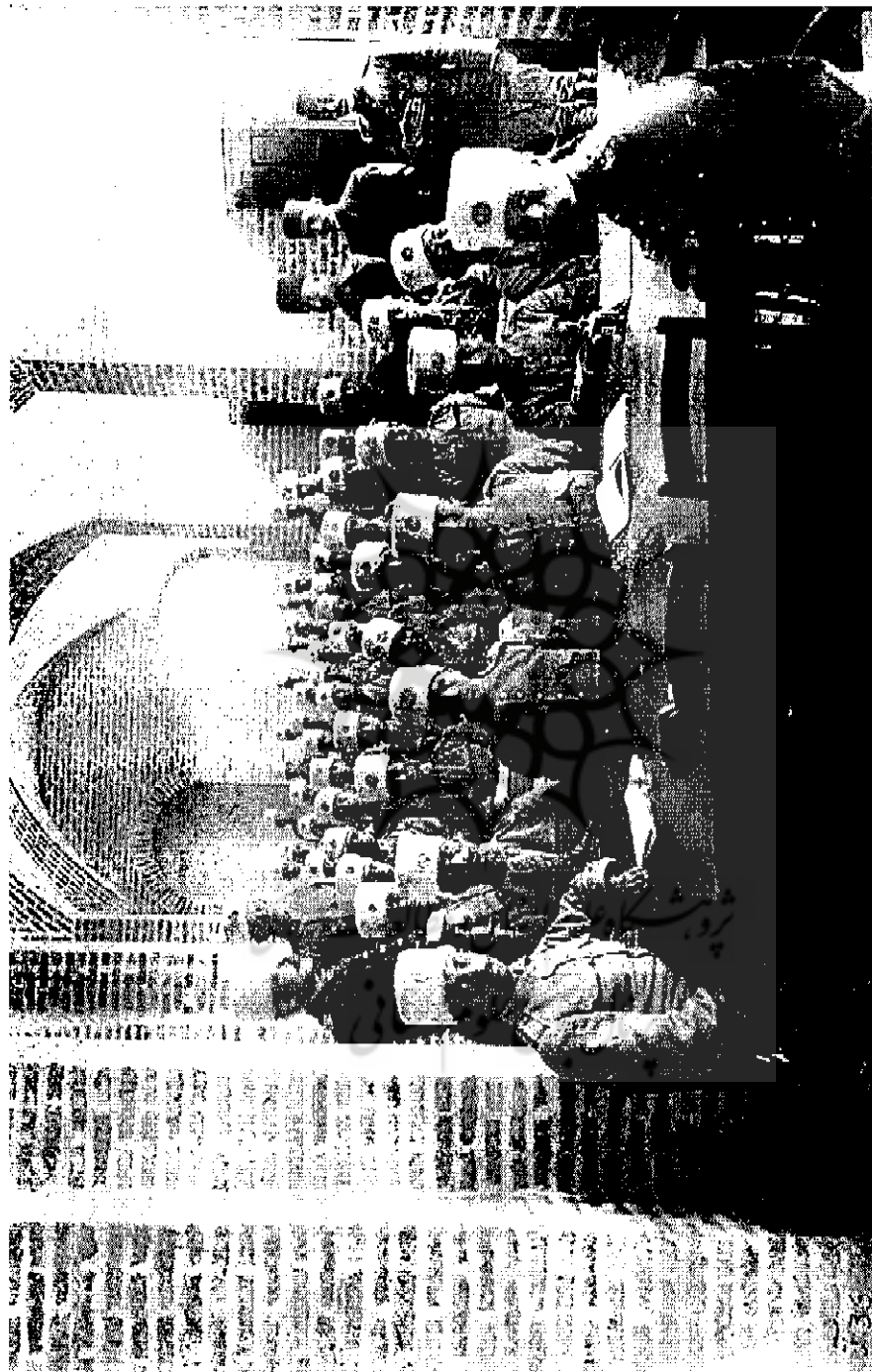
کنت دو مونت فورٹ مؤسس و رئیس تنظیمه ایران در سال ۱۲۹۶ ق | ۱۳۲۳-۱۳۲۲ ط |



محمد اسماعیل خان بیگلریگی تاج بخش وزیر نظمیه | ۲۰۰۸-۱۳۲۴ ط

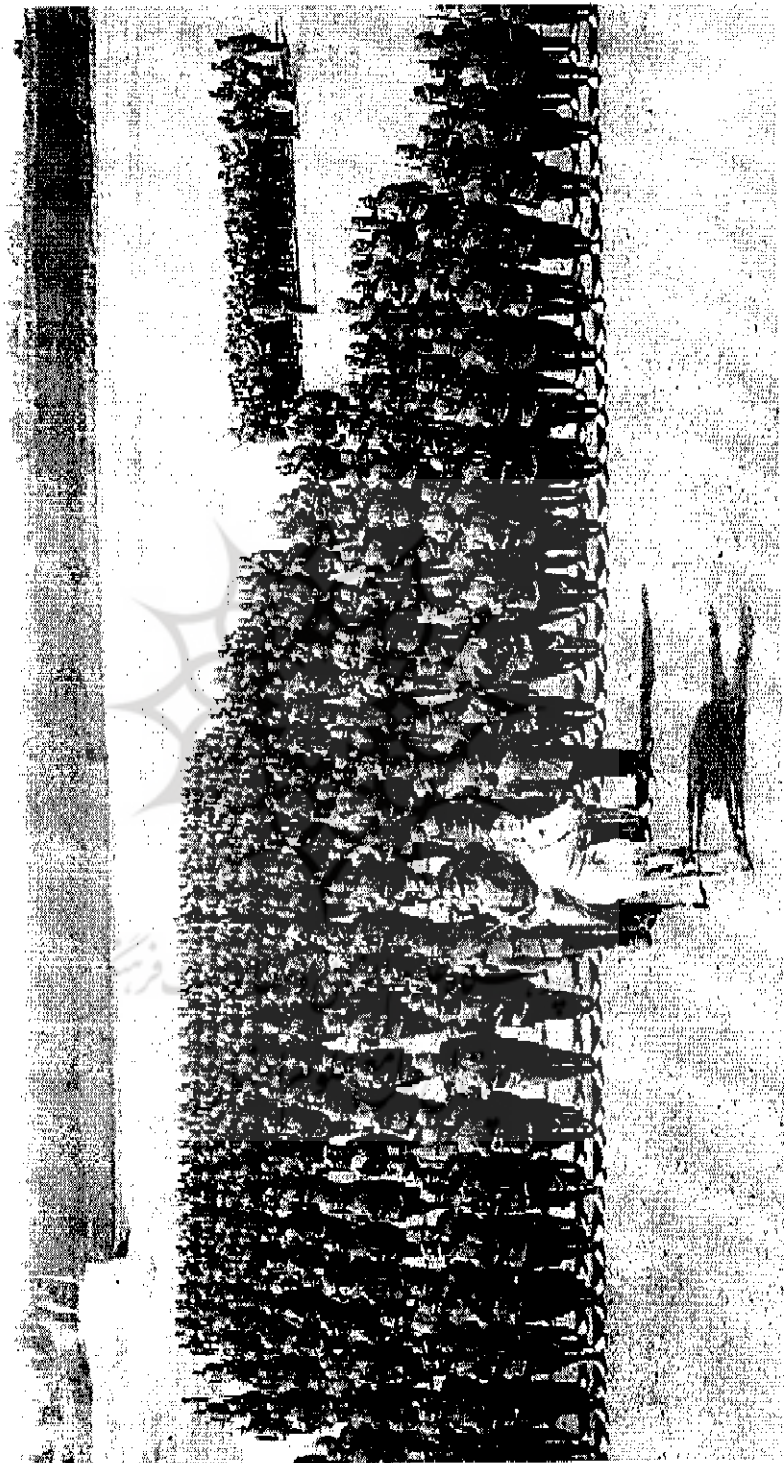


سه تن از افسران نظمیه در دوره قاجار [ ۲۰۸۲-۱۲۴ط ]

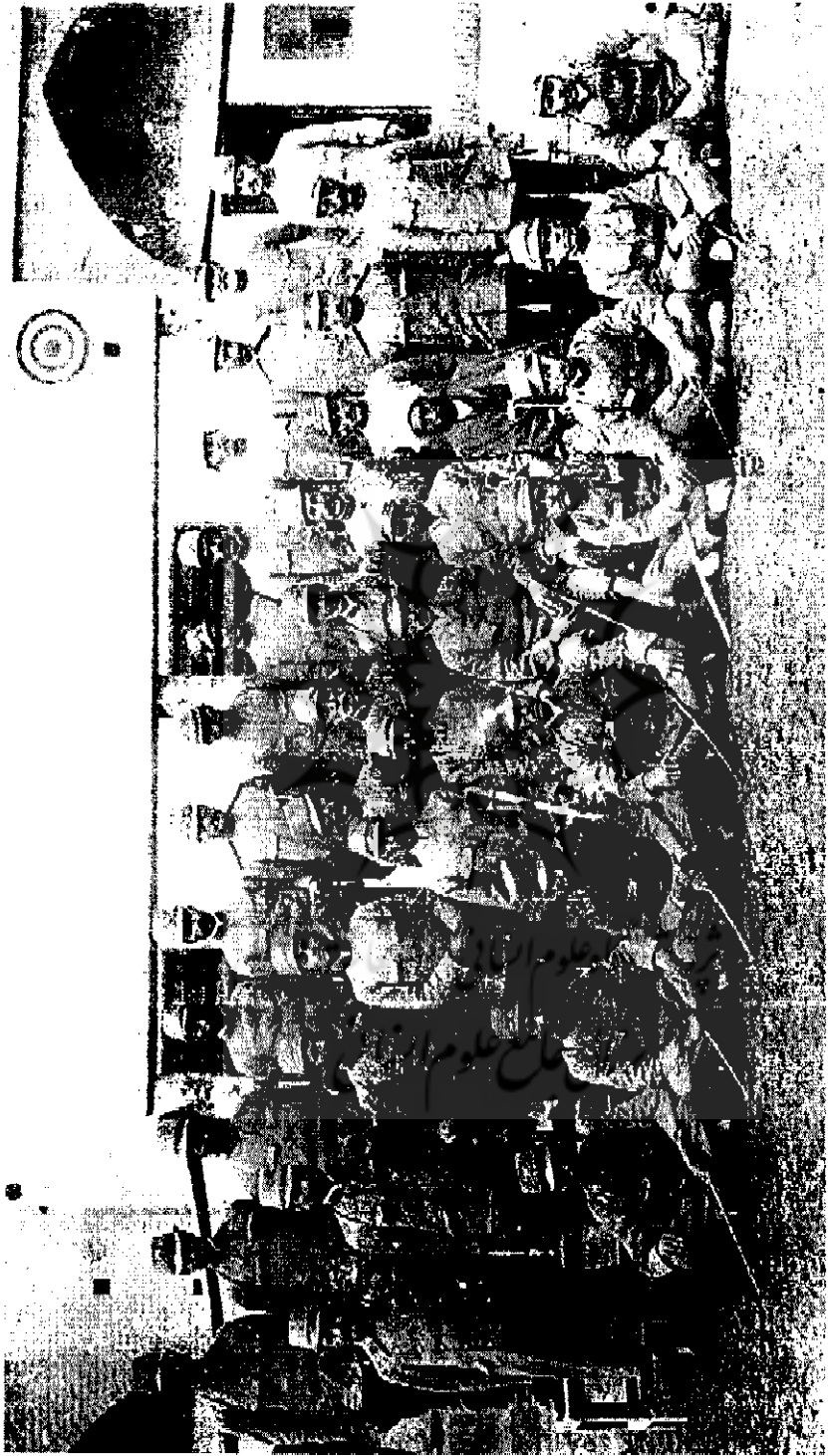


یکی از کلاسهای درس اداره نظمیۀ در دوران سپهرشش مأموران سوئدی | ۳۹۳۱-۱ع|

یک گروه از نیروهای قزاسوران (پلیس راه) در اواخر دوره قاجاریه | ۱۳۶۷-۱۳۶۸ع



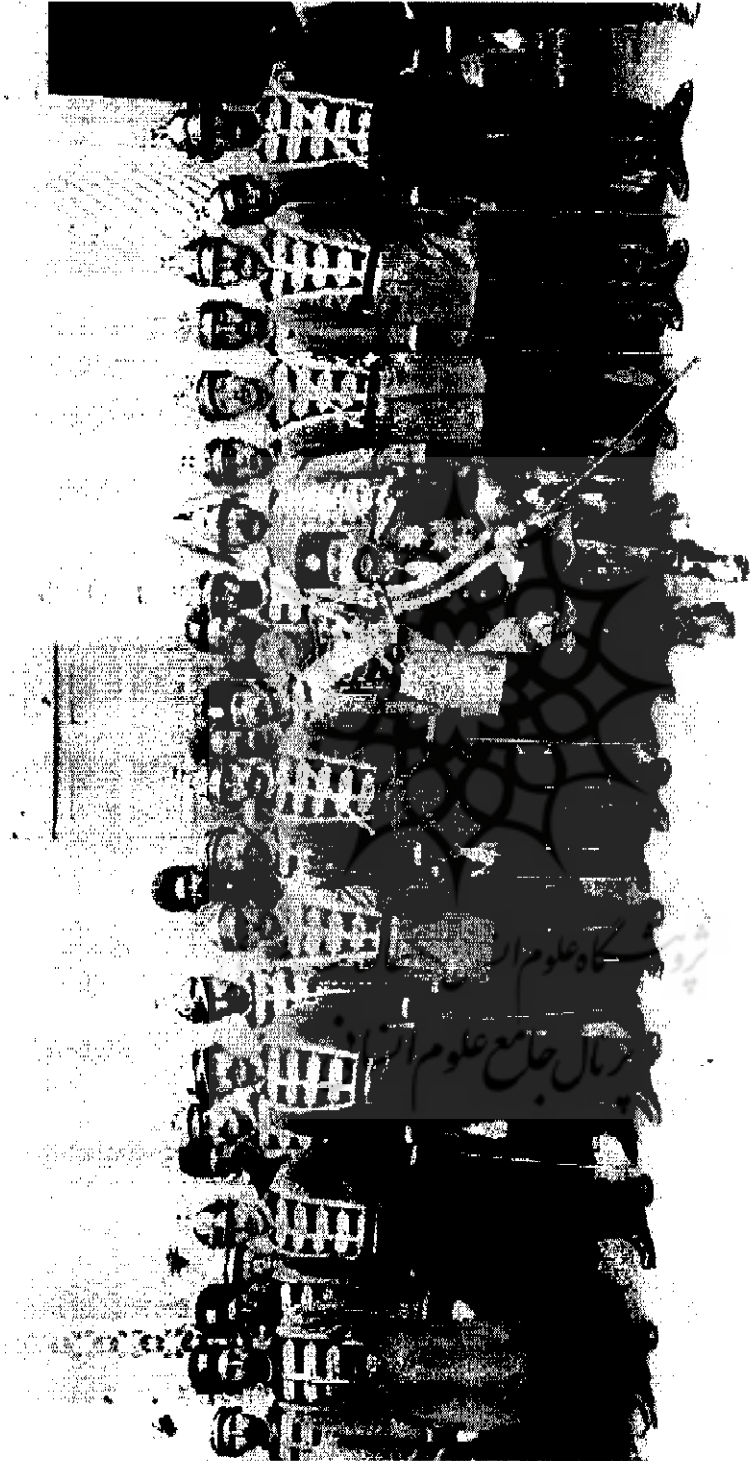




یک گروه از افسران و سربازان فرانسویان (مأموران امنیت راهها) در دوران قاجار | ۶۷۷-ع |

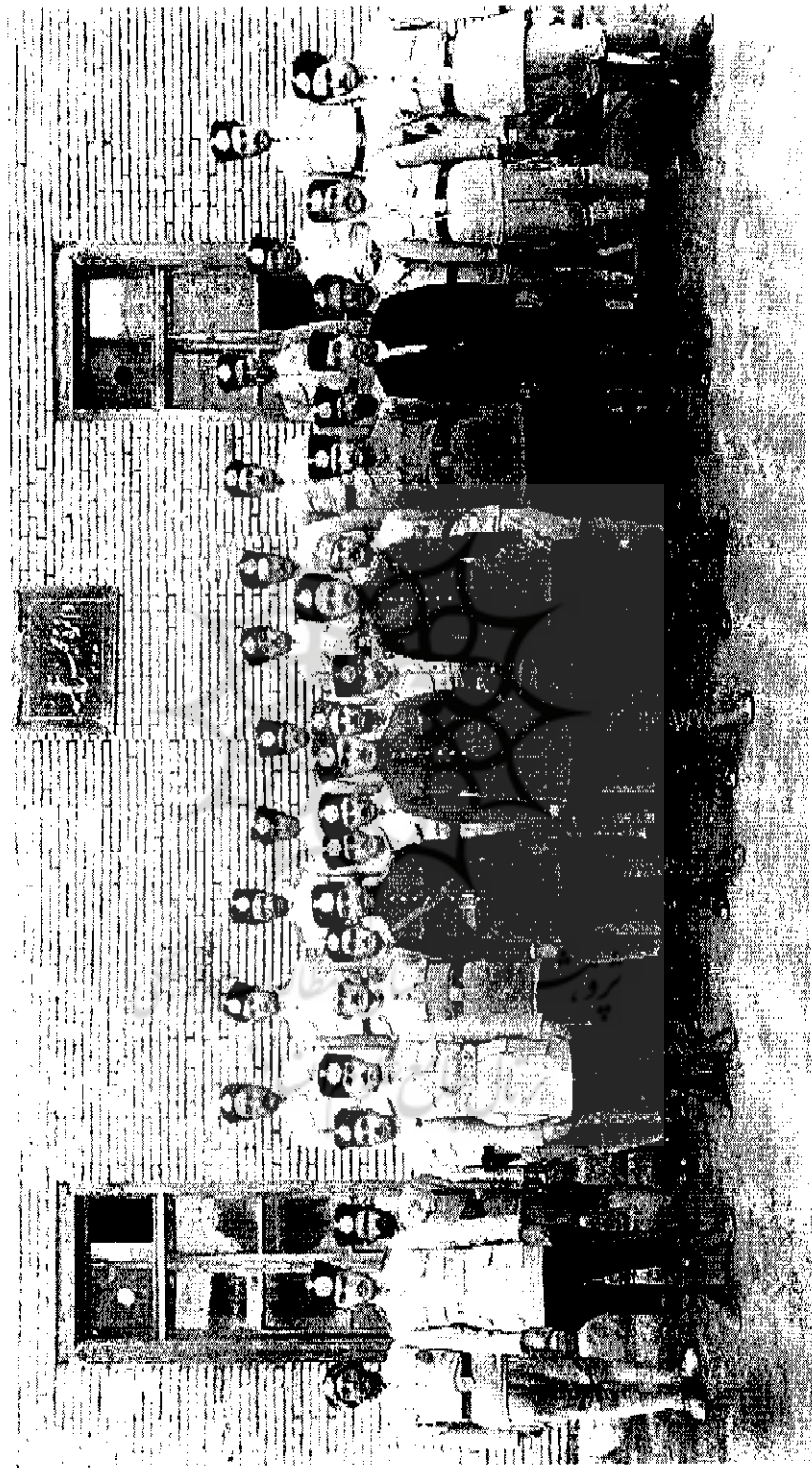


محمدکریم خان مختار السلطنه رئیس نظمیه کل ایران [ ۳۷۲-۴ع ]



آقایلاخان سردار انصام و نیروهای پلیس ایران (محافظة مخصوص حکام ولایات) [ع ۸-۲۰]

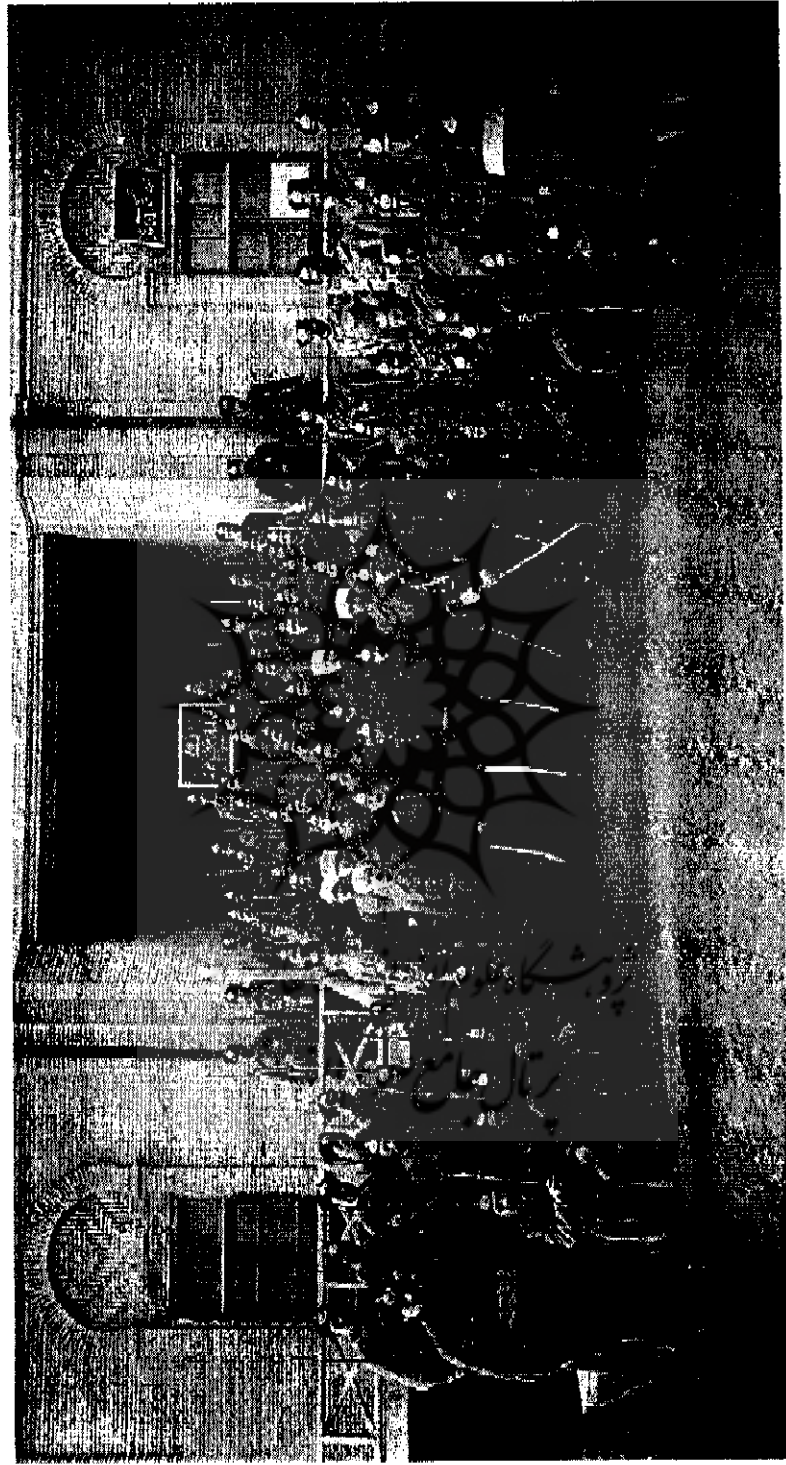
افسران و درجه‌داران دایره محبس نظمیه تبریز در اواخر قاجاریه [ ۱۳۲۲-۷۰ع ]

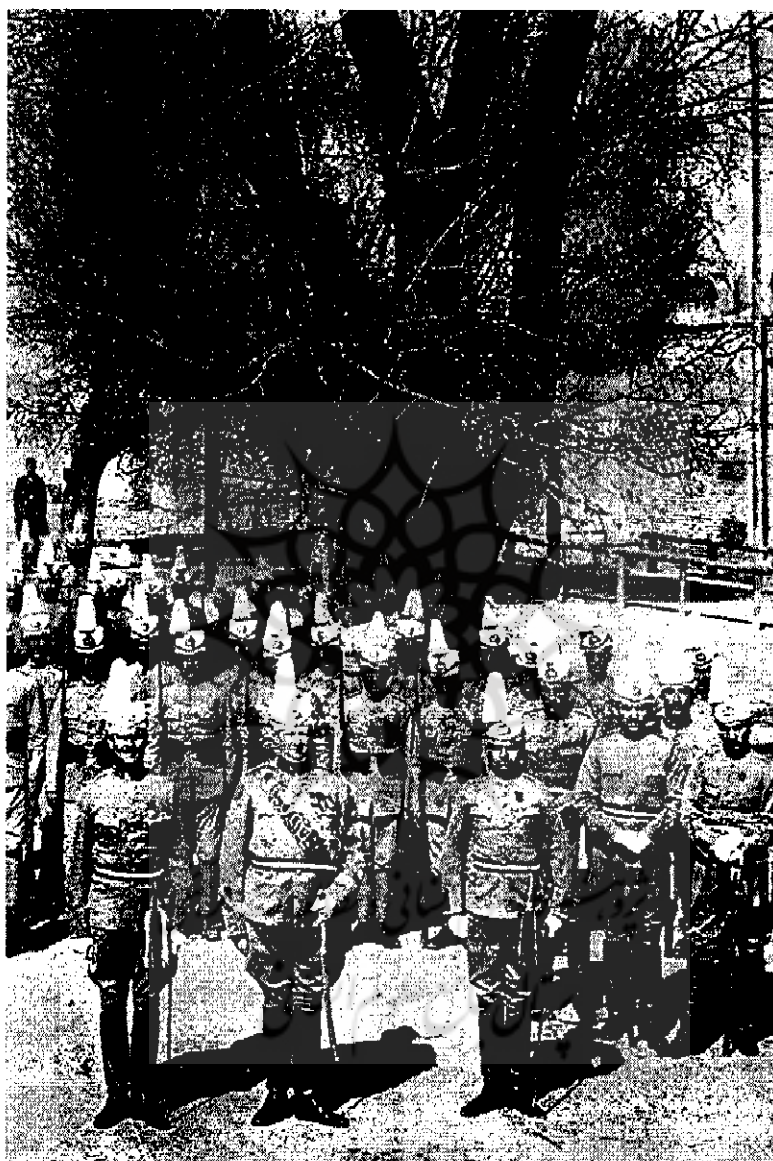




افسران و درجه‌داران کمبنداربا شماره ۲ محله شتریان و سرخاب تبریز در اواخر دوره قاجاریه | ۱۳۰۷-۱۳۰۸ع

جمعیت از افسران، در جمداران و سربازان کمیساریا مرکزی تنظیمه تبریز در اواخر قاجاریه در سال ۱۳۰۱ش [۳۵۷۳-ع۱]



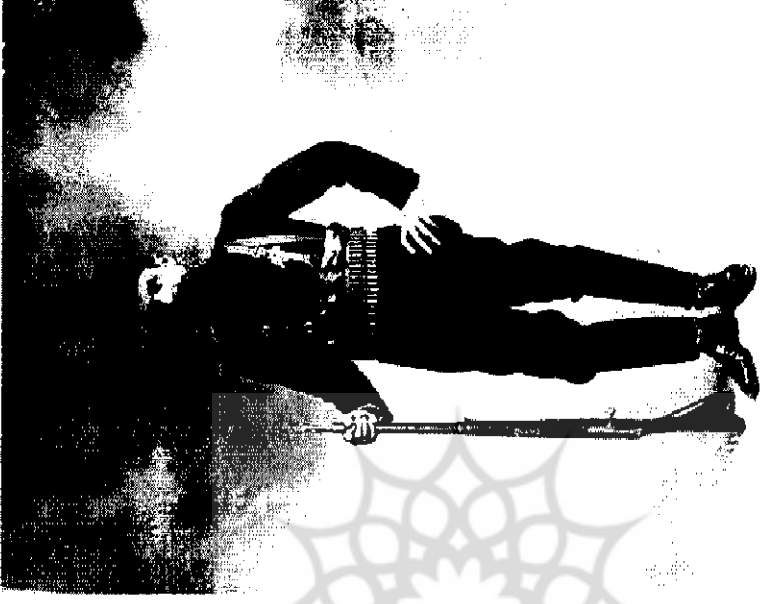


وستداهل رئیس سوئدی تشکیلات نظمیه ایران به همراه عده‌ای از افسران ایرانی؛ ۱. اریکسن سوئدی، ۲. کلنل وستداهل، ۳. مازور استوار، ۴. پاشا مبشر، ۵. رکن‌الدین مختار | ۴۰۶۰-ع۴ |



ناصرالدین شاه قاجار به همراه چند تن از فرزندان، بستگان، رجال و مقامات مسلکی از چپ: ۱. ابوتراب خواجانهزوری (نظام‌الدوله) رئیس قزلباش، ۲. حسن احتشام‌حضور، ۳. عبدالصمد میرزا عزالدوله، ۴. مهدیقلی مجاهدالدوله، ۵. کاروان میرزا نایب‌السلطنه، ۶. ناصرالدین شاه قاجار، ۷. احتشام‌الملک (پشت سر شاه)، ۸. محمدرضا رکن‌السلطنه، ۹. علی‌صدر امین‌السلطان، ۱۰. عبدالوهاب نظام‌الملک، ۱۱. غلامعلی عزیزالسلطان، ۱۲. اسماعیل میرزا شجاع‌الدوله، ۱۳. احمد مشیرالسلطنه، ۱۴. حسام‌لشکر [۲۵۵۴-۱ع]





بهرام خان ارمنی رئیس نظمیه [ ۴۷۵-۴۸۰ع ]



بک سوراز فراسوران در دوره قاجاریه [ ۷۰۵۳-۷۱۰۱ع ]



یک دسته از قزاسوران (پلیس راه) در دوره قاجار | ۳۶۳-۳۶۴ع



اعضای کبیسارزای نمره یک (کلانتری یک) ارگ تهران [ ۴۹۱۳-ع ]